

Peter Bugge

Václav Černý aneb Západ a Východ

Tématem našich úvah jsou příspěvky Václava Černého z let 1945–48 do polemiky o kulturní a kulturněpolitické orientaci poválečné československé (nebo spíš české) společnosti. Základ Černého uvažování tvoří série článků v jeho *Kritickém měsíčníku* (dále *KM*). Po úvodní esejí *Mezi Východem a Západem*¹ vyšly všechny se stejným podtitulem *K problematice socialistické kultury u nás*² a pak knižně v roce 1946 jako *Boje a směry socialistické kultury*. Věnujeme však pozornost i dalším Černého úvahám podobného rázu, od jeho úvodního *Pozdravu mrtvým až k Šaldovu evropanství*, publikovanému koncem roku 1947.³

Černého příspěvek je občas líčen jako reakce na systematické pokusy předních komunistických intelektuálů bagatelizovat a znehodnotit odvěkou spojitost české kultury s kulturou západní Evropy, a tím připravit

¹ *KM* 6, 1945, č. 3–5, s. 69–74.

² Ještě jednou: mezi Východem a Západem, tamtéž, č. 6–7, s. 141–145; Básnickova cesta trnitá do socialistické společnosti, tamtéž, č. 9–10, s. 233–240; Literatura umělecká a literatura uživatelská, *KM* 7, 1946, č. 1–2, s. 2–7; Pár slov o kulturním ethosu, tamtéž, č. 3, s. 63–68; O naší moderní socialistické tradici a co s ní souvisí, tamtéž, č. 8–9, s. 170–179; Stát a básník, tamtéž, č. 10–11, s. 213–217; Osobnost a kolektivum, tamtéž, č. 12–13, s. 277–287; Cesta literatury k lidu a lidu k literatuře, tamtéž, č. 14–16, s. 312–324.

³ Nebyl nám k dispozici poslední ročník *KM* (9, 1948), a tak jsme nemohli brát v potaz např. články *Socialistický rok 1848* a jeho dědictví (č. 1–2, s. 2–10) a *Kritika z Moskvy* a odpověď na ni (č. 3–4, s. 51–59). Doufáme však, že přístupný materiál přes tuto mezeru k celkovému posouzení Černého názorů postačí.

půdu pro její včlenění do sféry ruské, sovětské.⁴ Tlak byl skutečně nezanedbatelný, ale přesto se nám zdá, že Homoláč a Málek podceňují Černého aspirace, když v nich vidí jen „zoufalou snahu zachránit, co se dá“ z ideálů a koncepcí demokratického humanismu předválečného.⁵ O návrat k pozicím předválečným neprojevil Černý v roce 1945 – a s ním skoro celá česká společnost – sebemenší zájem, a že Černého záměry zdaleka nebyly jen defenzivní, vyplývá jednak z dobového materiálu samotného, jednak z jeho *Pamětí*, kde se skromností jemu vlastní píše: „Ta knížka (*Boje a směry socialistické kultury*, P. B.), a zvláště i s dalšími mými články z posledních čísel *Kritického měsíčníku*, nenechává tuším bez odpovědi žádnou podstatnou otázku kultury v moderním a hlavně socialistickém světě.“⁶ Podívejme se však na jednotlivé prvky Černého uvažování.

Západ a Východ

Podle Černého tkví celý spor o západní nebo východní orientaci české kultury v špatně formulovaném předpokladu – v představě, že jde o rozpor nepřeklenutelný. Západ-Východ je antagonismus jen zdánlivý anebo přesněji: lze ho dialektickou syntézou odstranit. Východ *i* Západ zní Černého odpověď a k dosažení této syntézy jsou Češi národem přímo vyvoleným: „Východ *i* Západ, abychom mohli být co nejvíce a co nejlépe sami sví, samými sebou. Východ *i* Západ, protože se nesmíme ostýchat pokládat se za zrcadlo celého světa a jeho střed.“⁷ Otevřenost do všech stran je v daném okamžiku předpokladem národní seberealizace a zároveň politikou nutně vyplývající z českých dějinných tradic: národem západním jsou Češi již tisíc let, duchovní posilu však přitom přinejmenším od dob obrozenských hledají v Rusku. Láska k Rusku je láskou až biologicky přirozenou, „odvěký sebezáchovný náš pud k širší rodině.“⁸

4 Srov. M. Drápala: Spisovatelé na rozcestí, *Soudobé dějiny* 1, 1994, č. 4–5, s. 450–462; P. Drews: Zur Orientierungsdebatte in der tschechischen Kulturszene 1945–1948, in *Sowjetisches Modell und nationale Prägung–Kontinuität und Wandel in Ostmitteleuropa nach dem Zweiten Weltkrieg*, Marburg-Lahn 1991, s. 342–356.

5 J. Homoláč, P. Málek: 1945–1948 (1), *Tvar* 2, 1991, č. 8, s. 16.

6 V. Černý: *Paměti* 3, Brno 1992, s. 79.

7 V. Černý: Mezi Východem a Západem, *KM* 6, 1945, č. 3–5, s. 73.

8 Tamtéž, s. 70.

Západní ráz české kultury, potřeba slovanské vzájemnosti a avantgardní postavení českého národa mezi národy evropskými, tento trojí základ Černého pojetí je už tradičně (a Černý to nepopírá) pevnou součástí českého národního sebeuvědomění. První představu najdeme např. u Palackého, i když Černý přímo navazuje na Šaldovu stať *Češství a Evropa* z roku 1935⁹. Národní ideologie buditelská však přitom opětovně zdůraznila kmenovou jednotu všech Slovanů a velikost kmene ruského, aby se česká malost vůči Němcům vyrovnala, a i později, když byla Havlíčkem podtržena svébytnost českého národa a malost se proměnila v národní hodnotu kladnou, nepřestalo Rusko a Slovanstvo hrát důležitou roli jako národní rezerva v dobách krizových. Toto kolísání mezi kulturně vyspělým Západem a kmenově příbuzným Východem mohlo vést k závěru až úzkostnému – pro F. V. Krejčího je to „osudovým paradoxem našich dějin: čím více civilizace v naší zemi, tím více jsme ohroženi na svém bytí /.../“¹⁰ – ale i k posouzení optimističtějšímu: svou dvojitou vazbou se Češi nachází ve *středu* Evropy, v pozici počestné a záviděníhodné, jež – vyjádřeno podobnou figurou – umožňuje, aby byli *mostem* mezi Západem a Východem. Vladimír Macura ukázal, jak v čtyřicátých letech minulého století vlivem Hegelovy filozofie pojem středu nabývá dynamických prvků,¹¹ jež (jak už naznačeno) najdeme i v představách Václava Černého.

Sémioticky však pozice středu nebo mostu tihne k tomu, aby se uprázdnila nebo aby byla definována především svými sousedy. Už proto ji Masaryk v *České otázce* ostře kritizuje jako „názor bez obsahu“.¹² Masaryk sám se ovšem více než kdo jiný snažil, aby dal českému národnímu bytí vlastní ideologickou náplň, zdůrazňující jeho avantgardní roli: „Česká idea bratrství, česká idea humanitní, toť vůdčí idea celému člověčenstvu.“¹³ Svou národní filozofii pak spojil s velkolepou interpretací vývojové logiky světových dějin (protiklad teokracie – demokracie), což umístilo český národ na straně pokroku a budoucnosti a obnovilo

⁹ F. X. Šalda: *Češství a Evropa*, *Šaldův zápisník* 7, 1934–35, č. 7–8, s. 226–231.

¹⁰ F. V. Krejčí: *Češství a Evropanství. Úvahy o naší kulturní orientaci*, Praha 1931, s. 108.

¹¹ V. Macura: *Znamení zrodu*, Praha 1983, s. 204.

¹² „Nemohu se zde nezmínit o teorii, která se u nás pořád a pořád hlásá, jako by byla neomylná pravda; říká se totiž, že prý my Čechové jsme povoláni prostředkovat mezi Západem a Východem. Názor tento jest vlastně bez obsahu.“ (T. G. Masaryk: *Česká otázka*, Praha 1969, s. 141.)

¹³ T. G. Masaryk: *Jan Hus*, Praha 1990, s. 63.

vazbu k tradičním interpretacím národní úlohy v Evropě. Výsledkem světové války dosáhla celá konstrukce mimořádné legitimacy¹⁴ a Masaryk sám autoritativně vyložil český poměr k Západu a Východu ve *Světové revoluci* (kap. 117–119). I na ni navázal Černý v roce 1945,¹⁵ to však už s několika pozoruhodnými posuny.

Jaký Západ, jaký Východ?

Pro Černého znamená Východ už v podstatě jen Rusko. Ostatní Slovanstvo stojí pouze za zmínku, ale už ne za víc, a podobným způsobem se zužuje Černého Západ na Francii. Zdůrazňování česko-francouzských styků a s nimi i západního rázu české kultury má svou delší tradici, jež v nemalé míře souvisí s funkcí Francie jako protiváhy k Německu a s představou, že cesta k osvobození české kultury od jejího sepětí s kulturou německou vede přes Paříž.¹⁶ Že Černý v roce 1945 cítí silnou potřebu vyloučit Německo ze Západu a popřít veškerou historickou česko-německou afinitu, je pochopitelné; svou jednostrannou orientací na Francii („Západ pro nás znamenal vždy především Francii, v umění, vědě i politice.“¹⁷) však ztrácí z dohledu Anglii a s ní celý západoevropský sever. Na rozdíl od Masarykova pojetí z roku 1925 má Černého poválečná Evropa jen jednu osu: Paříž – Praha – Moskva.

I další posun bije do očí: Východ se u Černého jednoznačně dostal na první místo: „Východ i Západ“ zní jeho heslo, ne opačně, což vysvětluje nejen jako samozřejmý projev vděčnosti, ale i jako změnu „politicky mocenské konstelace“, při které je „ruská orientace /.../ naprosto nutná, železně nutná a výhodná“.¹⁸ Vypadá sice, jakoby se Černý přesto pokusil

14 „Měla tedy Masarykova filozofie českých dějin dvojí tvář: byla pokusem o orientaci k nadnárodní pravdě a k praktickým, morálním přítomným úkolům, na druhé straně tradiční český nacionalismus vybavila falešným pocitem morální převahy a historické legitimacy.“ (B. Loewenstein: České dějiny a národní identita, *Svědectví* 1988, č. 83–84, s. 570.)

15 Srov. P. Drews: Zur Orientierungsdebatte in der tschechischen Kulturszene 1945–1948, in *Sowjetisches Modell und nationale Prägung–Kontinuität und Wandel in Ostmitteleuropa nach dem Zweiten Weltkrieg*, s. 344.

16 „/.../(literární skupina lumírovci, P. B.) si napsala na prapor nejenom zevropštění české vzdělanosti, po němž volali již májovci, ale přímo zezápadštění české literatury, v čemž byla patrná tendence vyzouti se z jednostranného vlivu německého.“ (A. Novák: Dějiny české literatury, in *Česká vlastivěda* 7, 1933, s. 146.)

17 V. Černý: Mezi Východem a Západem, *KM* 6, 1945, s. 73.

18 Tamtéž, s. 70.

o jistou rovnováhu mezi Východem a Západem, ale při podrobnějším prozkoumání zjistíme, že každý z těchto pojmů v Černého pojetí hraje jinou roli. Francie (Západ) reprezentuje kulturní tradici, zděděné hodnoty v oblasti kultury a literatury (a výlučně zde), zkrátka dědictví a minulost. Rusko naopak reprezentuje budoucnost – hodnoty především politické a sociální, ale i kulturně politické: Černý např. tvrdí, že „v sovětském Rusku, donedávna jediné zemi, kde byly možné v tom směru (ve věci lid a literatura, P. B.) již i praktické aplikace a realizace, jsou první příslušné debaty i první příslušné činy dnes již dobře čtvrtstolletí staré“.¹⁹ Černý tu nenechá nikoho na pochybách, jak vysoce oceňuje kulturní politiku Stalinovu, např. pro jeho příspěvek k „zlidovění“ Majakovského.²⁰ Je si tohoto základního rozdílu v postavení obou částí Evropy v svém kulturním programu vědom a vidí v něm dokonce velkou výhodu pro Čechy: „jsme v tuto chvíli na světě v postavení národa *privilegovaného*, jsoúce – vedle strašlivě vyčerpaných Poláků – *jediným* národem kultury vysloveně *západní* vcházejícím nově do sféry rozhodného politicko-kulturního vlivu *ruského*. Otázku kýžené syntézy je nám dáno, ba uloženo řešiti prvním, a možná: *příkladně* pro celou Evropu.“²¹

Sovětský svaz, náš vzor

V závěrečném článku své série, *Cesta literatury k lidu a lidu k literatuře*, ze kterého jsme už citovali výrok o kladech sovětské kulturní politiky, kárá Černý (s obvyklým polemickým nadáním) české soudruhy za to, že nemají patřičnou teoretickou úroveň, poněvadž neznají ani nechápou sovětskou teorii a praxi. Tento způsob konfrontace nicotnosti domácích komunistických intelektuálů s velikostí sovětských vzorů vine se celou Černého argumentací. Zmiňuje se ovšem o značném počtu převážně francouzských, českých a ruských spisovatelů, ale v otázkách kulturní politiky a teorie cituje kromě F. M. Klácela celkem jenom pět lidí: Marxe, Engelse, Bakunina, Lenina a Stalina – se zvláštní zálibou v posledních dvou. Citáty zastávají v Černého textu vždy stejnou funkci: vyjadřují názor nebo pravidlo, se kterým se autor ztotožňuje. A dále:

19 V. Černý: *Cesta literatury k lidu a lidu k literatuře* (K problematice socialistické kultury u nás, článek osmý a poslední), *KM* 7, 1946, č. 14–16, s. 312.

20 Tamtéž, s. 321.

21 V. Černý: Ještě jednou: mezi Západem a Východem (K problematice socialistické kultury u nás. 1), *KM* 6, 1945, č. 6–7, s. 141.

„máme před očima skvělý vzor – právě v Rusku. Totiž vzor a oporu mravního příkladu.“²² Nedotknutelnost Sovětského svazu a sovětské politiky se vůbec jeví jako dogma, které Černý v těchto letech ani jednou neopustil. K tomu tři příklady:

V roce 1945 vyšly v *KM* dva články od Karla Brušáka o současné anglické literatuře,²³ ve kterých si autor dovolil mluvit kladně o sociálních poměrech v Anglii a doporučit anglicko-českou kulturní spolupráci. O Sovětském svazu autor sice přímo nemluvil, z kontextu však vyplývá, že snad nepatří k jeho obdivovatelům, za což ho ostře napadal Jiří Hájek. Čest svého autora Černý ovšem obhájil (i když s připomínkou, že ho osobně nezná a že se k článkům dostal prostřednictvím Kamila Bednáře),²⁴ o jeho názorech se však zmínil stejně kategoricky: „některé výroky /.../ prozrazují u Brušáka nepříznivé politické stanovisko k Sovětskému svazu. Kategoricky říkám, že moje stanovisko k Svazu je opačné a že Brušákovo dlužno potírat jako mylné a škodlivé.“²⁵ Ve své přednášce na sjezdu českých spisovatelů 17. června 1946, ve které se Černý slovy Milana Drápaly „zaštitil proti případným kritikům jako monstrancemi Leninem a Stalinem“²⁶, neváhal ani – v křiklavém rozporu k vlastním názorům před deseti lety – kritizovat a zesměšnit Andrého Gida a jeho „známou knížku“ (*Návrat ze SSSR*) pro „způsob, plný nepochopení, jimž reagoval na kult, kterým sovětské kolektivum uctívá osobnost Stalinovu. Tento básník celý život hlásal velikost tvořivého, ba někdy i oprávnění netvořivého individua: v Rusku mu náhle však působí obtíže, pochopit a přijmout skutečnost veliké osobnosti, kolektivem až do projevů dětinské oddanosti zbožňované“.²⁷

22 Tamtéž, s. 144.

23 Jev ovšem v poválečném *KM* výjimečný a neopakovaný. V ročnících 1945–1947 nevyšel ani jeden překlad z angličtiny.

24 V. Černý: Hrst poznámek o polemice věčné i nevěčné, *KM* 7, 1946, č. 3, s. 71.

25 V. Černý: Útoky na mne aneb Trojští koně bez Řeků, *KM* 7, 1946, č. 7, s. 159.

26 M. Drápala: Spisovatelé na rozcestí, *Soudobé dějiny* 1, 1944, s. 453, pozn. 11.

27 V. Černý: Osobnost a kolektivum (K problematice socialistické kultury u nás, 7), předneseno na Prvním sjezdu českých spisovatelů 17. 6. 1946 (*KM* 7, 1946, č. 14–16, s. 278.) Srovnej Černého recenzi Humanista Gide a stalinský komunismus z roku 1936 (in *Tvorba a osobnost* 2, Praha 1993, s. 103). Černý zde píše: „Ideálem je zde naprostý konformismus, naprosté odosobnění; to je spojeno přímo s otrocky podlézavým kultem osoby Stalinovy: na ten podává Gide rozkošné přímo doklady.“ V 1946 to naopak zní: „/.../ tomu lze připomenout, co o úloze a významu osobnosti a její tvořivé jedinečnosti říkají výslovně Lenin i Stalin. Nejen že ji oba nevidí v kolektivisticky organizované společnosti zkrácenu a nivelizovanu; zdálo by se naopak, že ji v ní vidí potencovánu v účincích i právech.“ (s. 278). Za podobnou konverzi byl ovšem později Gidův překladatel Bohumil Mathesius V. Černým patřičně

Třetí příklad najdeme v Černého reakci na tzv. sovětskou čistku, tj. na Ždanovo glajchšaltování sovětského kulturního života. Dalo se snad očekávat, že Václav Černý, zásadový zastánce tvůrčí svobody, pronese něco k obhajobě pronásledovaných kolegů-umělců, ale nestalo se tak. Odmítá to výslovně a se zdůvodněním prodchnutým politickým lavírováním: „/.../ sovětská kulturní čistka je v celém dnešním světě soustem nesmírně vítaným pro reakci. A to – přiznávám docela otevřeně a riskuji klidně svou pověst na toto prohlášení – pro mne stačí, abych o této záležitosti nepronesl byt i jen jediné slůvko nesouhlasu.“²⁸ Černý se pak pokouší, aby svůj názor ospravedlnil nejen předpokládanou radostí reakce, ale i vnitřní potřebou sovětského státu. Nemoha obhájit sovětský zásah z hlediska kulturní politiky, sáhne po interpretaci, vidoucí v sovětském chování jen „politickou politiku“, inspirovanou ne „jistým názorem na povahu umělcovy činnosti a bytosti“, ale myšlenkou na sovětského čtenáře, jehož mysl má být „vtištěn ráz po výtce defenzivně bojovný“.²⁹ Černého závěr zní: „Věřím, že sovětský režim postupuje tak, jak činí, v duchu vědomé oběti, ukládané si volky nevolky, a ne v jiném. A ujišťuji vás již zde, čekáte-li snad na opak, že z mých úst nevyjde slůvko, jež by zlehčilo nebo pomluvalo rozhodnutí bolševické strany ruské.“³⁰

„My“ a „oni“

Poslední příklad naznačuje, že pozdější interpretace poválečných a předúnorových kulturních a politických bojů jako střetnutí demokratů a komunistů nenajde oporu v Černého tehdejší myšlenkovém vesmíru. Černý sice pilně debatuje s komunisty, ale vždy z kontextu vyplývá, že si základní hranici mezi *námi* a *jimi* nevytyčuje mezi sebou a komunisty, ale mezi námi socialisty a komunisty na jedné straně a reakcí na straně

potrestán (*Paměti* 3, Brno 1992, s. 72). Černý k svému přehodnocení trávil v SSSR, pokud víme, asi tolik času jako jeho předchůdce v roli Gidova likvidátora, S. K. Neumann. Viz dále Černého recenzi románu Jiřího Weila *Moskva–hranice* z roku 1938 (Rusko čistek v české beletrii, in *Tvorba a osobnost* 1, Praha 1992, s. 595), a jeho pozdější líčení rozruchu po svědectví Gidovu a Weilovu v letech 1936–1937 (*Paměti* 1, Brno 1994, s. 315).

28 V. Černý: Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného, *KM* 7, 1946, č. 17–18, s. 386.

29 Tamtéž.

30 Tamtéž, s. 387.

druhé. **My** u Černého, to jsou *budovatelé nové socialistické kultury*, „jediní oprávnění dědici /.../ kultury minulých dob“.³¹ „Náš je zítřek,“ prohlašuje hrdě Černého budovatel³² a není pochyb, že v Černého očích jsou i komunisté pevnou součástí privilegovaného tábora vyvolených: komunistické výzvy básníkům, „aby vstoupili neprodleně do služeb socialistického programu a stali se propagačním orgánem politickým“ nikterak Černého nepohoršují, poněvadž vyzývající jsou „mužové poctiví a charakterní, upřímně oddaní nesmírnému dílu národní obnovy, jež je zároveň a bohudíky i dílem sociální přestavby“, jsou to lidé, s kterými se Černý cítí „stát na témže břehu“.³³ První číslo komunisticky laděného časopisu *Generace* uvítal „jen se sympatií“, protože „tato mladá /.../ literární družina vystupuje s programem aktivní tvořivé účasti na socialistickém díle společenské přestavby a lidské převýchovy, jež je dnes naším společným hlavním úkolem“.³⁴

Stanovisko českých komunistů k sovětské čistce, nebo spíš k otázce potřebnosti podobného zákroku v Československu, u Václava Černého jistou pochybnost budilo. Už Václava Řezáče zdraví „z druhého břehu“,³⁵ ale i po neblahých zkušenostech v této debatě nepřestane Černý apelovat na komunisty, aby pochopili, že svými útoky na Černého a jeho druhy poškozují jen a jen společnou socialistickou věc a pomáhají reakci.³⁶ Staré **My** se objevuje i v dalších článcích (např. *O komunistickém kulturním programu a „budovatelském optimismu“*³⁷ a před rokem 1948 se Černý nevzdal svého přesvědčení, že je v podstatě – přes dobová nedorozumění a ostré polemiky – v základních cílech a ideálech s komunisty zajedno. Velké **Oni** v Černého kosmu, to je *reakce* – napůl demonizovaná, nikdy blíže neidentifikovaná vrstva zpátečníků, ač právem vyloučená z dobré společnosti, věčně čekající na příležitost, aby

31 V. Černý: Básnířova trnitá cesta do socialistické společnosti (K problematice socialistické kultury u nás. 2), *KM* 6, 1946, č. 9–10, s. 240.

32 Tamtéž.

33 V. Černý: Literatura umělecká a literatura užitková (K problematice socialistické kultury u nás. 2), *KM* 7, 1946, č. 1–2, s. 2.

34 V. Černý: První číslo *Generace*, *KM* 6, 1945, č. 9–10, s. 262.

35 V. Černý: Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného, *KM* 7, 1946, s. 391.

36 „Od koho jsme zato podobně osvobodivé slovo přímosti a odvahy čekali marně, jsou naši kulturní činitelé komunističtí /.../. Zde měli dokonce příležitost k dosažení velkého vítězství /.../. Místo toho? /.../ na nejvyšší myslitelný počet obrátek roztočen také známý mlýnek, přehrávající na adresu obránců tvůrčí svobody písničku o reakcionářích (ti si u nás v celé polemice celkem ani nesmočili, radujíce se tiše a očekávající další.“ (Tamtéž, s. 388.)

37 *KM* 8, 1947, č. 7–8, s. 164.

využila a zneužila slabosti socialistů. Černého palba proti nepřátelům socialistických zítřků je málem smrtelná: „Budeme klidni, ta (kulturní reakce, P. B.) nespi: čeká na každou naši nešikovnost, každou socialistickou nezapadlost /.../. Obleče zvukným jménem západníků svou zprofanovanou nahotu, jež dnes nemá ani jména, které by bylo lze vyslovit se ctí, a zakryje slávou obránců nestrannosti a pěstitelů nejkrásnějších duchovních tradic západních i našich svou vnitřní chudobu, zbavenou obsahu, programu i dobré rady.“³⁸ Podobných příkladů je víc (*Básníková trnitá cesta do socialistické společnosti. Pár slov o kulturním ethosu*, apod.). Domácí česká reakce nestojí ani za konkrétní pojmenování, ani jeden její hlas není hoden toho, aby se k němu Černý snížil, hledaje dialog. Dozvídáme se však, že reakce je více, než pouhý politický nebo ideový směr, že je to společenská třída: buržoazie. „Boj tvůrčího ducha s měšťákem děje se tisícerým, sobě nepodobným způsobem“,³⁹ a boj není omezen na pole kultury. I největší čin novodobých dějin – vysvození Evropy z fašismu – byl výlučně činem proletariátu a za ním stojícího Sovětského svazu: „/.../ konstatujeme suše, že v strašných hodinách zkoušky na kterémkoli místě Evropy byla vlast opuštěna majetníky monopolu a obhájena lidmi bez vlasti. Sám pojem vlasti zachránili. Ba, očistili jej. Tolik o každé vlasti jednotlivé. A je tu měřítko širší, měřítko politiky světové, fakt zápasu a obětí sovětského lidu“.⁴⁰ Ve stejném duchu, při dalším (jinak řídkém) hovoru o cizích poměrech, dospěje pak Černý k jediné své identifikaci reakce, skutečných viníků sovětských obranných zákroků v oblasti kultury: jsou to Churchill, de Gaulle, Američané.⁴¹ O obsahu těchto řečí se ovšem čtenář nedozví nic.

Dvojí socialismus?

Černý se vysloveně hlásí k socialismu svobodomyšlnému, inspirovanému anarchosyndikalismem latinského typu a zdůrazňujícím potřebu tvůrčí svobody v socialismu. Jeho slova o této svobodě jsou ušlechtilá

38 V. Černý: Ještě jednou mezi Východem a Západem, *KM* 6, 1945, s. 145.

39 V. Černý: *Básníková trnitá cesta do socialistické společnosti*, tamtéž, s. 239.

40 V. Černý: *Pár slov o kulturním ethosu*, *KM* 7, 1946, s. 66.

41 Černého styl je zase sarkastický: „Trochu si vzpomínám na jakousi řeč Churchillovu ve Švýcarech; a jinou řeč, tentokrát Američanovu, v Německu; a na nedávnou řeč generála de Gaulla /.../“ (Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného, tamtéž, s. 386.)

a vůli k její obhajobě projevil v *KM* skutečně ochotnou. Přesto by však bylo scestné, kdybychom se pokusili postavit mezi „zdravým“ a „pravým“ socialismem Černého a falešným, zvrhlým socialismem marxismu-leninismu hráz, a to z dvou důvodů: za prvé se Černý opětně pokusil o bourání všech podobných mezí; až vzpurně podtrhl styčné body obou variant socialismu, souznění jejich ideálů.⁴² Za druhé zůstalo i Černého pojetí socialismu v mnoha ohledech hluboce ovlivněno myšlenkovou soustavou marxismu-leninismu.

Osvojil si např. Leninovu teorii státu v obou jejích základních rozměrech: v představě o třídním charakteru státu (jenž není než nástrojem vládnoucí třídy)⁴³ a o jeho dějinně nutném odumírání po vítězství socialismu.⁴⁴ S teorií státu přijímá i teorii třídního boje, a to v pojetí rigorózním: „Víme, že v společnosti založené na moci peněz a nerovnosti sociální nemůže být opravdové svobody, pro umělce zrovna tak málo jako pro koho jiného: svoboda umělce v režimu kapitalistickém je jen maskovanou závislostí, závislostí na objednateli, na vydržovateli, na koruptorovi, na žoku peněz /.../. Ale tento režim vidíme právě padat v trosky a činit místo řádu novému /.../.“⁴⁵ Relativizuje se zde i Černého obhajoba tvůrčí svobody, když poukazuje na „pronikavý výrok Leninův o svobodě, jež může znamenati také svobodu křičet, lhát a psát co se zlíbí“ a pokračuje: „Nikoliv, takové svobody se nedovoláváme!“⁴⁶ I jinde můžeme číst, že „společnost má právo žádat sociální kladnost individuální tvorby“,⁴⁷ a že „/.../ není, nemůže doopravdy hýť literatury proti socialismu“.⁴⁸

42 Nejvyšší autoritou v této otázce je zase Lenin, který – jak nám to Černý připomíná – „při vši kritice anarchistické revoluční metodiky nepřestává opakovat, že poslední smysl a cíl anarchismu i revolučního socialismu komunistického je týž“. (Osobnost a kolektivum, tamtéž, s. 287.)

43 „Leninova teorie státu – vždy třídního a vždy utlačitele /.../. I já ji zastávám.“ (Má odpověď bude tentokrát ještě kratší..., *KM* 8, 1947, č. 9–10, s. 237.)

44 V. Černý: Stát a básník. (K problematice socialistické kultury u nás. 6), *KM* 7, č. 9–10, s. 215.

45 V. Černý: Pozdrav mrtvým. *KM* 6, 1945, č. 1, s. 13.

46 Tamtéž.

47 V. Černý: Osobnost a kolektivum, *KM* 7, 1946, s. 279. Černý tamtéž pokračuje: „Požadavek sociální kladnosti uměleckého díla je tu jen jakýmsi mravním a *právním* (zdůr. P. B.) vyjádřením skutečnosti, že umělec bez publika je jen hercem, hrajícím či grimasujícím v samotě svého pokoje před zrcadlem.“ Co zde může znamenat „právní vyjádření požadavku sociální kladnosti“, když ne legislativní zásah do svobody projevu?

48 V. Černý: Literatura umělecká a literatura uživatelská, tamtéž, s. 6.

Dalším, možná nejzávažnějším důsledkem Černého přijetí leninského pojetí třídního charakteru státu je jeho – z těchto zásad nutně vyplývající – zanedbání veškerých institucionálních dimenzí „buržoazní demokracie“. Kdo vidí v kapitalistickém režimu (včetně, zdá se, režimu první republiky) jen nástroj útlaču, nemůže ovšem vidět v jeho institucích (rozdělení mocí, parlamentarismu apod.) hodnotu nadtřídní, záchranyhodnou a Černý se o celé této stránce demokracie nezmiňuje ani jednou, nevnímá ji ani problémy s ní spojené, ba ani nevidí jejich politickou podstatu, poněvadž odumírání státu za socialismu je i smrtí politiky, její proměnou v záležitost čistě technickou: „Podstata proměny lidské společnosti nyní v společnost socialistickou záleží v tom, že v socialismu místo vlády nad lidmi nastoupí organizované řízení veřejných zájmů a výrobních, případně i distribučních procesů; veřejné funkce pozbývají zde svého původního politického charakteru a mění se prostě v pouhé úkony administrativní na ochranu společenských lidských potřeb. Nastolením asociace, jež vylučuje třídnost, rozplývá se skutečnost i sám pojem politické autority a mizí vlastní politická moc jako výraz třídních protív.“⁴⁹

Toto pojetí ovlivňuje i Černého slovník. Už jsme se setkali s výrazem „lidská převýchova“, jinde slyšíme, že zvýšení porozumění lidu pro velké umění je problémem „z oboru sociální techniky“.⁵⁰ I sovětské (komunistické) požadavky umělcům je Černý s to vyložit z čistě funkčního hlediska: „V té ideologické literatuře agitek v nižším i vyšším slova smyslu, v celé té literatuře souhlasu a vyžádané podpory není od socialismu na umělce vůbec vznášen nárok *jakožto na umělce*, nýbrž jako *na techniky přesvědčování*, jako na odborníky perspuze (inženýry lidských duší!?, P. B). Je tu od nich žádána služba vlastně občanská /.../.“⁵¹ Černý tu považuje tyto nároky za opodstatněné, chápe-li se

49 V. Černý: Stát a básník, *KM* 7, 1946, s. 215. Tím se pro Černého stane politika (zde jako v jeho *Pamětech*) pouhým problémem mravu a charakteru politických vůdců, a problematika, jak jejich moc právně a politicky omezit a kontrolovat, se ocitá mimo Černého obzor. V tom byl ovšem podle E. Schmidt–Hartmannové (Das Konzept der politischen Kultur in der Tschechoslowakei 1945–1948, in *Sowjetisches Modell und nationale Prägung–Kontinuität und Wandel in Ostmitteleuropa nach dem Zweiten Weltkrieg*, Marburg-Lahn 1991, s. 195.) v souladu s převládající politickou kulturou v zemi. Viz dále A. J. Polan: *Lenin & The end of Politics*, London 1984, pro její bystrou interpretaci Leninova *Státu a revoluce*.

50 V. Černý: Cesta literatury k lidu a lidu k literatuře, *KM* 7, 1946, s. 323.

51 V. Černý: Literatura umělecká a literatura užitková, tamtéž, s. 7.

ovšem, že patří k fázi bojů o socialistickou společnost, ne k její podstatě.⁵²

Z marxismu-leninismu převzal Černý, jak už naznačeno, i učení o nutnosti dějinného vývoje směrem k socialismu: „Formou vespolného života a lidských vztahů kolektivních, k níž svět nutně a právem spěje, je socialismus.“⁵³ A se vším všudy převzal konečně dialektiku: dialekticky pojatý je Černého pokus o záchranu Valéryho a dalších umělců jen – jak se dozvíme – zdánlivě měšťáckých pro socialistickou budoucnost;⁵⁴ citátem z Engelse dokonce kárá komunisty za nedostatek pochopení pro dialektiku.⁵⁵

Černého hledání vyšší syntézy se zvláště intenzivně projevuje ve dvou oblastech: ve spojení Východu a Západu a ve sporu individua a společnosti. V procesu kulturního *pozápadničtění* Ruska⁵⁶ a politického *povýchodničtění* Západu (totiž jeho přechodu k socialismu) přisuzuje Čechům roli příkladu až světospasného. „/.../ značná část světa stojí před problémem, který my, přede všemi, již odhodlaně a třebas s chvílkami tápání a omylů řešíme, a národové vědí, že se u nás dívají do dílny nového života a na dílo nesmírně důležité, ba příkladné i pro ně, vždyť jejich budoucí klid je možná jen za cenu jeho úspěšnosti. Harmonizovat dva typy lidského života, vyrůstající sice ze základů jediné a téže kulturní myšlenky, ale z nichž každý, ruský i západní, volil přece jen za svou osu princip jiný; harmonizovat je, to jest nikoliv pořídit dočasný kompromis obou, nýbrž strávit je, sloučit a zcelit v nový, vnitřně zase souroodý organismus vyšší /.../ kde by prostě nebylo spravedlnosti bez svobody a svoboda byla spravedlností: – úloha velmi čestná! Čestná tím, že povinnost k národu se zde rozšiřuje na povinnost k lidstvu.“⁵⁷ Černého skálopevná víra ve vedoucí úlohu českého národa pramení, zdá se nám, jednak z jeho navázání na tradiční české představy podobného rázu

52 V. Černý: Cesta literatury k lidu a lidu k literatuře, tamtéž, s. 320.

53 V. Černý: Osobnost a kolektivum, tamtéž, s. 285.

54 „Historie nám praví, jak důsledně a stále ti Baudelairové, ti Verlainové, Rimbaudové a Mallarméové působí, nadšeně jí uctívání, na avantgardu, na *levici* uměleckou a jsou naopak na konzervativní a nacionalistické pravici přijímání s odporem: neboť levice v nich právem cítí – náboj revoluční.“ (Básníkova tmitá cesta do socialistické společnosti, *KM* 6, 1945, s. 239.)

55 Tamtéž.

56 V. Černý: Ještě jednou mezi Východem a Západem, tamtéž, s. 143.

57 V. Černý: O naší moderní socialistické tradici a co s ní souvisí (K problematice socialistické kultury u nás, 5), *KM* 7, 1946, č. 8–9, s. 178.

(viz výše), jednak z jeho vnímání československých poválečných společenských proměn ve světle jeho socialistického přesvědčení.

Černý má velkou důvěru v moc a sílu socialismu. Očekává od něj, že bude s to dialekticky zrušit protiklad individua (tj. především individua tvůrčího) a společnosti: celý spor je prý „z počtu těch antitez, které nejsou podstatně dány v samém pojmu lidskosti, ale s postupem vývoje se rozplývají v harmonii syntézy či integrace vyšší, v níž oba póly trvají sice dále, ale doplňují se a potencují, místo aby se potíraly“.⁵⁸

S tímto vývojem zmizí možnost zásadní opozice umělce proti společnosti a Černý vidí v socialismu dokonce předpoklad pro vymizení individua a individualismu jako kategorií v podstatě měšťanských, na jejichž místo nastoupí osobnost, která se od nahodilosti individuálně daného co nejvíce osvobodí.⁵⁹ Zdá se nám, že je z Černého socialistické utopie (stejně jako z Leninovy) vyobcován veškerý prostor pro konflikt,⁶⁰ pro skutečný střet zájmů, a tím i pro to, co dává sociálním a uměleckým procesům dynamičnost.⁶¹

Vnímání českých realit

Základním tenorem Černého vnímání české poválečné skutečnosti je přesvědčení, že už je v základech nastolen režim socialistický: „Fakt socialistického vítězství je v naší vlasti pevný, neoddisputovatelný a již vtělen v zákony, účinně proměněn ve formy našeho obnoveného spo-

58 V. Černý: Osobnost a kolektivum, *KM* 7, 1946, s. 285.

59 „Osobnost pak je to, co ve mně ze své přírody a náhodnosti vytvořím silou vlastní práce na sobě samém, silou svého rozumu, svého etosu, své svobody; osobnost je ve jménu lidské dokonalosti a plnosti zpracované a dovršené individuum, jež v sobě rozvílo všechny dané možnosti tvůrčí až ke květu a plodu.“ (Tamtéž.)

60 „.../ navrh jsem mluvit spíš o zharmonizování osobnosti s obcí v socialismu.“ (Hrška poznámek k sjezdové debatě o osobnosti a kolektivu, *KM* 7, 1946, č. 12–13, s. 300.)

61 Cítíme v Černého odmítání individualismu jako pojmu měšťanského antiliberálního prvek, který není úplně vyvážen jeho teorií osobnosti: „.../jako je pravda, že socialismus čiší chladem k pojmu individua, tak je pravda, že celý gravituje kol pojmu a ideálu osobnosti.“ (Osobnost a kolektivum, tamtéž, s. 286). Zdá se nám, že je pro celé Černého myšlení příznačné velmi silné zaměření na osobnosti výjimečné, ať v kultuře, nebo v politice (Lenin, Stalin), a že *obyčejní lidé* hrají roli přinejmenším podružnou, vystupující především jako předměty sociální techniky nebo *převýchovy*. I tento terminologický odklon od pojmů spojených se závěrečnou minulostí (především od pojmu *liberalismus*) byl ovšem typický pro českou poválečnou kulturní veřejnost. Viz M. Drápala, s. 452; též E. Hartmannová: „My“ a „Oni“: hledání české národní identity na stránkách *Dneška* z roku 1946, in *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*, Praha 1993, s. 98.

čenského fungování. A vývoj nezastaví se ani v stadiu dnes dosaženém: půjde ještě dále, totiž ještě dále doleva, neboť známý výrok Masarykův zde nikterak nepřestává platit. To kryje se ostatně (sic!) s lidovou vůlí.⁶² Vyzdvihování socialistického charakteru vlasti nabývá občas i dimenze obranné. Několikrát, a zvláště po sovětské čistce, cítí Černý potřebu zdůraznit, že každá země má právo svobodně volit svou cestu k socialismu, a že není proto třeba někoho slepě ve všem napodobovat. Zdá se, že Černý dokonce považuje – trochu v rozporu se svými slovy o sociální vzornosti Sovětského svazu – český socialismus za vyspělejší než sovětský, poněvadž nevidí v Čechách potřebu obranných zákroků proti reakci domácí a mezinárodní podobných ruským.⁶³ Černý pak ihned, aby nevzbudil špatný dojem, ujišťuje, „že nám Rusko v té věci předpisovat nechce a nebude“⁶⁴ a „že sovětský socialismus je jediný možný, netvrdí ani sověty“.⁶⁵

Na stránkách *KM* reagoval Černý hbitě a ochotně na každé dění v české kulturní debatě, jinak však do jeho časopisu ze sféry sociální a politické neproniklo skoro nic. O Národní frontě a bojích v ní, o volbách a jejich důsledcích, o odsunu a všem s ním spojeném, o vztahu k Slováckům atd. ani slůvko. *Jedinou* konkrétní kritiku konkrétních zákroků vlády najdeme v kauze vydávání *KM*. Václav Černý zde kritizuje poválečné tiskové předpisy a naznačuje, že ví „čí a jaké širší mocenské zájmy je prosadily“.⁶⁶ K obecnějším závěrům o politických záměrech komunistů však ani tento případ Černého nepřinutil.⁶⁷

„My“ a „oni“ – tentokrát nacionálně

Podobná přízemní perspektiva je příznačná i pro Černého vnímání širšího světa. S výjimkou sovětské čistky nenajdeme v *KM* sebeslabší odraz převratných politických událostí po roce 1945 za hranicemi české

62 V. Černý: Pár slov o kulturním ethosu, *KM* 7, 1946, s. 63.

63 „Nemáme za to, že pro úplnou svobodu budoucí je možno a dlužno ničit částečnou svobodu dnešní, jež sama již stála tolikerou obětí, strast a boj, socialisty především.“ (Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného, tamtéž, s. 387; viz též Hrst poznámek k socialistickému realismu, *KM* 8, 1947, s. 370.)

64 V. Černý: Ještě jednou mezi Východem a Západem, *KM* 6, 1945, s. 143.

65 V. Černý: Hrst poznámek k socialistickému realismu, *KM* 6, 1945.

66 V. Černý: Panu G. Barešovi, šéfredaktoru *Rudého práva*, *KM* 7, 1946, č. 1–2, s. 24.

67 Podobné sociální a politické vzduchoprázdno se podle E. Hartmannové šířilo i na stránkách časopisu *Dnešek*. („My“ a „Oni“: hledání české identity na stránkách *Dneška* z roku 1946, in *Stránkami soudobých dějin*, Praha 1993).

vlasti. Překládalo se sice ze zahraniční poezie, ale v *KM* nebyla od autora cizího původu otištěna ani jedna esej aktuální kulturněpolitické povahy.⁶⁸ S národním sebepřeceněním pro Černého typickým⁶⁹ ujišťuje čtenáře, že „jsme národem s klíčovým posláním dějinným, s převýznamnou aktuální historickou úlohou, a /.../ valná část světa nás za takový i má“,⁷⁰ aniž se ovšem dozvíme, odkud to Černý vlastně ví. Ještě silněji než optikou jeho socialistického přesvědčení je tak Černého vnímání a posuzování okolního světa ovládáno optikou nacionální. Poukazuje sice čas od času na hodnoty všeevropské, všelidské (to zvláště, když může zdůraznit epochální český příspěvek k nim), tematizován u něho je však skoro výlučně český národní zájem, měřítko první a poslední.

V pochopení vztahu mezi národem a státem i v pochopení samé podstaty národa je Černého pojetí přitom výrazně romantické, herderovské (a tím i masarykovské). Vidí ve státu a národě jevy povahou až protikladné; stát je pro něho pouhý nástroj v rukou daného národa (nebo třídy), kdežto národ je „hodnotou duchovnou“. **Proto** prohlašuje, že umělec nemá k státu povinnosti (má je, jak jsme zjistili, k obci, k socialistickému budování vlasti apod.), protože „není povinnosti k nástroji, jsou jen povinnosti k smyslu nástroje a jeho cílům. Jsou jen povinnosti básníka k národu, vlasti, lidstvu. K umění. K životu.“⁷² Kdežto stát je výrobkem společenským, je tak národ hodnota vlastní, samostatná, společenství nadosobní a původní. Viz např. tuto definici: „Národ, pojatý jako ztělesnění úmyslu Prozřetelnosti, jako jednota poslání duchovného (nikoliv jen jako společenství krve na určitém místě zemského prostoru, čili národ v našem dnešním významu /.../“⁷³

68 Jediné samostatné cizí příspěvky jsou články A. Surkova Poezie vítězného lidu (*KM* 6, 1945, č. 3–5, s. 74) a D. Danina di Sarry Zrození a vývoj moderní italské poezie (*KM* 8, 1947, č. 9–10, s. 268). Že nezmizela ani po válce kulturní debata evropská o tématech naší problematice blízkých, nás ujistí např. P. M. Lützelar (*Die Schriftsteller und Europa*, München 1992). Nedostupnost cizích pramenů rozhodně hrála jistou roli, víme však, že Václav Černý sám před únorem 1948 cizinu několikrát navštívil.

69 Viz např. tuto perličku: „Uvážíme-li poměrnou početnost našeho národa vzhledem k početnosti Svazu, u nás více spisovatelů svůj život ve válce ztratilo, než se jich v Sovětech bojů proti uchvatitelům účastnilo. Ó zajisté, byla-li kdy kultura bojující, a také vítězná, pak je to naše vlastní kultura posledních dob, a vůbec celá naše kultura novodobá.“ (V. Černý: Literatura umělecká a literatura užitková, *KM* 7, 1946, s. 3.)

70 V. Černý: O naší moderní socialistické tradici a co s ní souvisí, tamtéž, s. 178.

71 V. Černý: K diskusnímu článku Jana Kopeckého..., *KM* 8, 1947, č. 5–6, s. 136.

72 V. Černý: Stát a básník, *KM* 7, 1946, s. 216.

73 V. Černý: Šaldovo evropanství, *KM* 8, 1947, č. 19–20, s. 433.

Francouzské pojetí národa, jež právě zdůrazňuje národotvornou roli státu anebo přesněji demokratického politického společenství občanů státu, je tak Černému bytostně cizí. Vzhledem k ztroskotání pokusů o vytvoření československého jednotného národa právě v období, kdy Černý následující řádky psal, mají jeho slova příchutí sladkohořkou. Černý vyzvedá Masarykovu práci pro národ, tvrdí: „Český národ měl tak na paměti, že mu i stát založil; nevíme o tom, že by byl založil stát a pak si k němu sháněl nějaký národ.“⁷⁴ Nezájem o česko-slovenskou otázku a nereflktování problému, proč má být stát československý, když ho Černý chápe (a s ním tenkrát drtivá většina českých intelektuálů)⁷⁵ jen jako majetek českého národa, je jen jedním příkladem toho, jak je Černému tzv. „občanské pojetí“ státu a národa na hony vzdáleno.

Západní orientace Černému sloužila i k tomu, aby odloučil českou kulturu od německé („německou kulturu jsme u nás také vždycky velmi slušně znali /.../ aniž jsme kdy s německým duchem /.../ vyměnili zástavy vnitřního spříznění“⁷⁶), a tvrdí-li Černý zase jinde, že Češi jsou v něčem dost podobní Němcům, pak ovšem jen ve vlastnostech špatných, odstraněných.⁷⁷ Že Černý věří v existenci ustálených národních a kmenových rysů, vyplývá z jeho polemické poznámky: „že anarchismus je nejenom latinský a západní /.../, ale přinejmenším latinský a slovanský; jen německý je neobyčejně málo; hodně německý je zato dialektický materialismus.“⁷⁸

Později, v dalším Černého pokusu vysvětlit politické a ideologické jevy kmenovými vlastnostmi převzali roli Němců Židé (viz oddíl v *Pamětech* 3, Brno 1992, kterému sám Černý dal název *Marxismus představitelný jako poslední etapa dějinného zápasu hebraismu a západní vzdělanosti*.) K podobným protižidovským výroky však Černý v *KM*

74 V. Černý: K diskusnímu článku Jana Kopeckého, *KM* 8, 1947, č. 5-6, s. 136.

75 Viz E. Hartmannová: „My“ a „Oni“: hledání české národní identity na stránkách *Dneška* z roku 1936, in *Stránkami soudobých dějin*, Praha 1993, s. 105; K. Kaplan: *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990, kap. 7.

76 V. Černý: Mezi Východem a Západem, *KM* 6, 1945, s. 74.

77 Upozornění na tuto příbuznost má tak stejnou emancipační funkci jako zdánlivě protimluvne tvrzení opaku (viz též V. Macura, *Znamení zrodu*, s. 35).

78 V. Černý: Osobnost a kollektivum, *KM* 7, 1946, s. 287.

nedospěl – charakterizuje ho spíš naprosté nevnímání údělu československých Židů, jejich utrpení a vyhlazování v koncentračních táborech, trpkého osudu mnoha přeživších po návratu z lágrů nebo exilu. Ani slovo o českých Židech v Černého *Pozdravu mrtvým*, v portrétu Hanuše Bonna z roku 1947 (*Za Hanušem Bonnem*) ani slovo o tom, že byl Bonn pro svůj židovský původ zavražděn v Mauthausenu. Holocaust, zkušenost pro evropskou kulturní sebereflexi poválečnou ústřední, neodmyslitelná, je u Černého v podstatě anatématem.⁷⁹

79 Tím jsme narazili na důležité téma, totiž Černého přinejmenším ambivalentní vztah k Židům. Podle našeho názoru jsou Černého protizidovské prvky v Černého *Pamětech 3* (Brno 1992) velmi výrazné a zdá se nám, že pokus E. Macka, ač bezpochybně upřímný, vyvrátit všechny výtky podobného rázu jako „zcela neopodstatněné“ (E. Macek: K typologii osobnosti Václava Černého, in *Václav Černý. Shorník z konference, konané 4. 11. 1993 na Dobříši*, Praha 1994), se zcela vyvíhá podstatě problému. Je ovšem pravda, že Černý není antisemita např. nacistického založení, jak tomu nasvědčuje velký počet jeho židovských spolupracovníků a přátel, ale není už tak samozřejmé, zda časté užívání termínu „židáček“ má u Černého stejnou funkci jako jeho „čecháček“, a že Černý u Židů kritizuje jen jednotlivce nebo úzké skupiny (E. Macek in *Václav Černý*, s. 52n).

1. Vidíme propastný rozdíl mezi „čecháčkem“ a „židáčkem“ (nebo „hebrejčkem“) v tom, že čecháček vždy automaticky patří k českému národu – k Černého „nám“ – a nemůže ani nebýt jeho součástí. Československý občan původu židovského je však už – je-li označen za židáčka – vyloučen z národa, patří k Černého „jim“. O Slánském např. v *Pamětech 3* (Brno 1992) píše: „Národně je figurou zápornou, a třebaže zahynul *mezi námi* a jako československá oběť Stalinova, národu do něho nic není, ani jako jemu nic nebylo do národa“ (s. 364). Černý se dále rétoricky ptá: „Odkud čerpali tito lidé (jedenáct se Slánským obžalovaných Židů, P. B.) oprávnění, aby si troufali hmotu českého člověka bez zábran ztvárňovat, dusat, trýznit“ (s. 366), a dozvídáme se též, že v Černého očích proti nim ob stojí obžaloba ze sionismu, anebo, Černého slovy, „internacionální vzájemosti židovské“ (s. 365). Podobným způsobem je z národa vyloučen Arnošt („Ernest Natanovič“) Kolman (s. 152n) a je z těchto a dalších případů jasné, že československý občan-Žid *může* být členem národa, ale jen když ustoupí do pozadí, aspoň v Černého povědomí (jako u Hanuše Bonna), jeho židovský původ.

2. Černého líčení poválečných poměrů československých Židů je v naprostém nesouladu se skutečností. Židé nebyli vrstvou privilegovaných zbohatlíků a není pravda, že se náš národ na té křivdě (pronásledování za války) nepodílel, právě naopak“ (s. 368). Už druhá republika měla svou míru antisemitismu (i Peroutka si to dovolil) a po válce došlo k perzekucím Židů na Slovensku i v Čechách, k odsunu mnoha německy mluvících československých Židů a k otevřeným antisemitským výrokům ze strany komunistů. Toho všeho by si byl mohl Černý všimnout, kdyby byl chtěl. Nevšiml si. (Viz H. Krejčová: Čechy v úsvitu nové doby: český antisemitismus 1945–1948, in *Antisemitismus v posttotalitní Evropě*, Praha 1993, s. 103–110; E. Hartmannová: „My“ a „Oni“: hledání české národní identity na stránkách *Dneška* z roku 1946, in *Stránkami soudobých dějin*, Praha 1993; L. Rothkirchenová: Státní antisemitismus během komunistické éry 1948–1989, in *Antisemitismus v posttotalitní Evropě*, s. 111–121; E. Schmidt–Hartmannová: Zastírání a zlehčování faktů: konec židovské části obyvatelstva v českých zemích podle vybraných českých a sudetoněmeckých publikací, in *Cesta do katastrofy. Československo–německé vztahy 1938–1947*, Vrútky 1994, s. 101–112.)

3. Černý zná v židovském případě princip kolektivní viny (*Paměti 3*, Brno 1992, s. 368):

Závěrem

Dokázali jsme, že Černému šlo v letech 1945–1948 mnohem víc než o zoufalý pokus zachránit co se dá z hodnot a principů předválečných, o cílevědomý pokus vtisknout poválečné společnosti a kultuře české určitou podobu, Černého pojetí socialismu blízkou, a že se ve sporu s komunisty o tuto novou kulturu pokusil je přetrumfnout komunistickou terminologií. Černý neprojevil zájem o zachování západních (nebo u něho buržoazních) politických hodnot, a v podstatě jeho socialismus zabránil, aby je pochopil. Jacques Rupnik dospěl v jiné souvislosti k závěru, že „vítězství a trvajících moc českého stalinismu (a na druhé straně slabý odpor proti němu) nelze přičítat jediné teroru po roce 1948, nýbrž především tomu, že komunisté ovládli ve státě víc než pouze mocenský aparát; ovládli také systém hodnot, symbolickou strukturu smyslu v očích jedinců i celé společnosti“, ⁸⁰ a zdá se nám, že i Václav Černý tomuto systému hodnot, této symbolické struktury podlehl, a tím k jeho upěvnění ve veřejném mínění přispěl. Dá se tak v Černého činnosti vidět jeden příklad sebeabdikace české demokracie před komunistickým pokusem.

Jiří Gruša se, myslíme, právem domnívá, že malá odolnost poválečných českých intelektuálů vůči komunismu tkví ve výrazně levicovém rázu českého národního sebeuvědomění, vždy zdůrazňujícího lidovost a pokrokovost českého národa. ⁸¹ V tomto ohledu Černý z národní tradice neodbočil, a neměl být ani poslední, kdo tvrdil, že má mít český národ

„Slánského dvojí loket byl ze židovského stanoviska zdůvodnitelný, vůči Čechům naprosto nespravedlivý /.../ nadlouho se Slánským Žid u nás zadlužili, to ať je každému zřejmo: nikoliv oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, ať to nezapomenou!“ Velké „my“ a „oni“ by už mělo být všem očividné.

4. Černého – z Berďajeva převzatá – teorie, že je marxismus jakousi pomstou Izraele nad Kristem, a že marxismus uspěl jenom tam, kdy bylo mnoho Židů a méně západní vzdělanosti (tamtéž, s. 553n) nemá prostě v dnešní Evropě domov, ne v Evropě demokratické. Stojí tu za to srovnat Černého nadšený portrét Marxe Básníkova trnitá cesta do socialistické společnosti s portrétem této osobnosti v *Pamětech 3* (V. Černý: Básníkova trnitá cesta do socialistické společnosti, *KM* 6, 1945, s. 234n; *Paměti 3*, Brno 1992, s. 550n.).

80 J. Rupnik: Intelektuálové a moc v Československu, *Soudobé dějiny* 1, 1994, č. 4–5, s. 541.

81 J. Gruša: Cenzura a literární život mimo masmédiu, tamtéž, s. 551.

v Evropě roli mimořádnou, avantgardní, protože spojující socialismus s kulturou západní. Věřil v to v roce 1968 v polemice s Václavem Havlem Milan Kundera a jemu, stejně jako Václavu Černému, se tato víra velmi trpce nevyplatila.